

Peyami Safa'nın Romanlarında İdeolojik Yapı

Yukardaki başlıkta «Peyami Safa'nın Romanlarında İdeolojik Yapı» deniyor, ama bu yazıda, sorunları ve yapılarıyla kendi aralarında bir öbek oluşturan 1922-1939 dönemi romanlarını incelemek istiyorum. İkinci dönemin eserleri saydığım son iki romanına (*Matmazel Noraliya'nın Koltuğu* ve *Yalnızız*) kısaca değinmekle yetineceğim.

«Alafranga Züppeden Alafranga Haine» adlı bir makalede Peyami Safa'nın züppe tiplerini incelerken, romanlarının çoğunda görülen değişmez bir şemadan söz etmiştim. Şimdi romanlarındaki ideolojik yapıyı belirtmeye çalışırken işe yine bu şemadan başlamak istiyorum. Daha önce de söylediğim gibi, Batılılaşma ile ilgili bu toplumsal sorun dört kişinin rol aldığı bir aşk öyküsü üzerine oturtulur. Erkeklerden biri Batı, öteki Doğu'dur; ikisi arasında kararsız bir genç kız, bir de yazarı temsil eden, bilgili, akıllı ve Doğu'nun dostu bir adam vardır. Bu dörtlü kuruluşun kişilerini, bunların karakterlerini, aralarındaki ilişki yapısını ve çıkan çatışmayı *Şimşek*'deki bir parçada özet halinde bulabiliriz. Yazarı temsil eden Ali, Pervin'in, Sacid ile Müfid arasındaki kararsızlığı dikkatle izlemektedir ve durumu şöyle koyar ortaya.

Bu iki zıt mizaç arasında öyle bir cidal ki bir tarafta (Sacid'de), ihtiyacın azamisi, cehdin azamisi, ihtirasın azamisi, iktidarın azamisi, iradî ve uzvî kudretin azamisi var; öte tarafta (Müfid'de) bütün temayüller münfail, bütün hislar, gayelerine vasıl olmadan ricat halinde, ruhun umumî kuvvetleri perişan, irade meyus ve cesaret münhezim, bütün şahsiyet ekseriya tevekkül içinde bulunuyor; Sacid büyük seciyeleriyle bir Garp-lı, Müfid bir Şarklı adam timsalidir; bu iki erkek arasında, her iki enmuzece de temayül eden, serî-üt-teessür Pervin de mütemadi bir tahavvül halindedir (...) «Kadın kalbi» dediğimiz tabii sevkler ve şuursuz temayüller mecmûu olan gizli ve muğlak halita karşısında hangi türlü insan; cidalci, kudretli ve hain Sacid mi, yoksa, faziletkâr, mütevekkil, asil Müfid mi kazanacaktır?

Ali'nin anlayışına göre bu mücadelenin İstanbul, Türklük ve insanlık cemiyetiyle doğrudan doğruya alakası ve irtibatı vardır; bu cemiyet, bu iki muarız taraftan hangisine kıymet ve kuvvet veriyorsa onun galebe

edeceği muhakkaktı; o halde bu cidalin neticesi insanlığın en son içtimai ve ahlâki meyillerini, telâkkilerini de gösterebilmek iktidarını haiz ve bunun için, bir müdekkik nazarında, cidden ehemmiyetli idi. (s. 61)

Görüldüğü gibi romanın baş kişileri Peyami Safa'nın «garplı» ve «şarklı» dediği iki erkek ve bunların arasında bocalayan genç kadın üçlüsü ile bilgili adamdan oluşuyor. Batı-Doğu çatışması da bir aşk çatışması ile temsil ediliyor: «kudretli ve hain Sacid mi, yoksa erdemli, mütevekkil, soylu Müfid mi kazanacak? Karşıt kişilikte iki erkeğin çarpışması, gerçekte, toplumdaki eğilimlerin çatışması.

Peyami Safa'nın 1939'a kadar yazdığı romanların (bir ikisi dışında) hepsinde yinelenir bu yapı. *Sözde Kızlar*'da (gazetede tefrikası 1922) Müberra, Alafranga Behiç ile Fahri arasında kalmıştır ve Behiç ile evlenmeye niyetlenirken hatasını anlar Fahri'ye döner. Fahri'nin arkadaşı Nadir yazarı temsil eder. *Şimşek*'de (1923) Pervin, Müfid ile evlenir ama Batılı Sacid ile ilişkisini bir türlü kesemez ve roman iki erkeğin de ölümü ile sonuçlanır. Ali temsil eder yazarı. *Mahşer*'de (1924) Muazzez'i isteyen alafranga zümreden Alâaddin Bey'in karşısında fakir Nihad vardır ve sonunda savaşını Nihad kazanır. Yazarı temsil eden gazeteci Kerim Bey. *Fatih-Harbiye*'de (1931) Macit Batılı, Şinasi Doğu'ludur. Neriman, Macit'e kapılmak üzereyken vazgeçer Şinasi'ye döner. Yazarı temsil eden Ferit'dir. *Biz İnsanlar*'da (gazetede tefrikası 1939) Vedîa Rüştü ile Orhan arasında bir türlü karar veremez. Yazarın görüşlerini Orhan'ın arkadaşı Necati'den öğreniriz.

Doğu tipi erkek, dürüstlüğü nedeni ile zar zor geçinen bir küçük burjuva aydınıdır. Buna karşılık Batılı tip ya Osmanlı bürokrasisinin üst tabakasından zengin bir ailenin halktan kopmuş oğlu ya da vurguncu tüccar sınıfındandır. Romanlardaki bu değişmeyen ilişkiler yapısının nereden kaynaklandığı sorusunu biraz aşağıda cevaplamaya çalışacağım. Batılı ve Doğu'lu adamın özellikleri bir romandan ötekine fazla değişmez; *Şimşek*'den aldığımız yukarıdaki parçada olduğu gibi, yazar, bunları karşıt iki tipin özellikleri olarak sunar bize. Behiç, Sacid, Alâaddin ve Rüştü gibi Batılı adamlar bir bakıma alafranga züppe tipleridir, fakat daha önceki yazımda da söylediğim gibi bunlar Tanzimat edebiyatında rastladığımız

daki bir Rus kızının, yaptığı yanlış seçim sonucu nasıl pişman olarak intihar ettiğini tesadüfen öğrenir ve Şinasi'ye döner.

Tanzimat'dan bu yana yazarlarımız kadın konusunda kendi dönemlerindeki gerici görüşleri aşmış ve yerleşmiş bazı inançları, âdetleri yıkmaya çalışmışlardır. Peyami Safa ise kadının toplumdaki yeri, görevi ve hakları konusunda tutucudur.

Kadının edebiyatı zekâsında değil, rahminde. Yeni kadın yaratıcılığın merkezini şaşırmıştır (...) Pirandelli mütercimi olarak değil, bir çocuk anası olarak ebedileşebilirsin (...) Mütearifelere karşı isyanımızı bir orijinalite sanıyoruz; bu senin ve sizin kabahatinizden ziyade, tesiri altında kaldığımız Avrupa fikriyatının züppeliğine ait bir şaşkınlıktır (...) Onun için sana derim ki, saadetin ve idealin ve her şeyin karnımdadır. (Bir Tereddütün Romani, s. 177).

Yazarın Vildan'a söylediklerinden olsun, bütün romanlarından olsun çıkan sonuç şu: Kadın erkekten aşağıdır; onun yeri evidir, görevi de ana ve iyi bir eş olmak. Peyami Safa'nın kültürlü kızları beğenmesine bakarak bu konuda Osmanlı-İslâm düşüncesinden fazla ayrıldığını sanmıyalım. Yazarımız kadının okumuş olmasını, onun doğal bir hakkı saydığı için istemez; erkeği düşünerek, erkeğin kadında aradığı doyurucu, güzel bir nitelik olarak ister. Hiç bir romanında kadın kahramanı geçimi için çalışmaz, koca eğitiminden bu yolda yararlanmaz, evliyse kocasının eline bakar, bağımlıdır ona. Kadının erkeğe karşı bağımsız olabilmesinin ilk koşulu ekonomik özgürlüğünü elde etmesi olduğu için Peyami Safa, açıkça karşı çıkar buna. Yukarıda işaret ettiğim aile ilişkileri bu bakımdan da yazarın istediği durumu sağlar. Muazzez ve Vedia gibi öksüz kızlar zengin akrabalarına sığınmış oldukları için kendilerine ait ne paraları vardır ne servetleri. Doğulu tip ile evlenmesini istemeyen ailelerini, ellerinde bir tek bavulla bırakıp gideceklerdir sevdikleri adama. Biz İnsanlar'da Vedia'nın Orhanla evlenmeye bir türlü karar verememesinin bir nedeni de, yengesinin isteğine karşı çıkarak evlendiği takdirde geçimi için Orhan'ın eline bakmak zorunda kalacağıdır. Çalışmayan, güvencesi olmayan bir kızın evliliğini esaret olarak görür Vedia. Ama yazar, bu konuda çok duyarlı olan kızı bir süre sonra yola getirir. Vedia bu defa şu satırları yazar günlüğüne:

Acaba en akıllıca aşk bu bağları sevmek midir? Evet Vedia. Bu bağları sevmek. Bu bağları çoğaltmak ve ruhu kısıvrak bağlamak. Yanıldın çok. Hürriyetin için çalışmak istiyorsun. Yanılıyorsun. Bağlan, bağlanacaksın. (...) Kendini bırak. Bak ne güzel. Hem evin içinde vazifelerin olmayacak mı, çalışmıyacak mısın? Annen bu vazifeleri yapmasaydı, sen dünyada olmazdın. Hayat güzelse aile de güzel. (s. 367-368).

Peyami Safa kız kahramanlarının aile durumlarını belirttiğim şekilde çözümlemekle hem onların açık fikirli, kültürlü olmalarını sağlıyor, hem de içinde buldukları kokmuş aile ve çevreden ayrı kalmalarını. Parasızlık nedeni ile kocalarına bağımlılıkları da cabası. Bir taştan üç kuş. O zamanki Türkiye'nin toplumsal koşulları içinde, böyle kızlar yalnız Batılılaşmış ailelerde yetiştiği için bulabildiği en iyi çözüm bu, ama gönü ister ki genç kız hem açık fikirli, kültürlü hem de kapalı bir aileden olsun.

Eski ailelerin büyük bir kusurları vardı: Kapalı olmak; eski ailelerin büyük bir meziyetleri vardı: Gene kapalı olmak. Bu kapalılık onların zihinlerini kapamak suretiyle bir kusur, fakat seciyelerini muhafaza ettirmek suretiyle bir meziyet oluyordu. Yeni ailelerin de büyük bir meziyetleri var: Açık olmak; büyük bir kusurları da var: Gene açık olmak. Bu açıklık onların zihinlerini açmak suretiyle birer meziyet, fakat seciyelerini bozmak suretiyle birer kusur oluyor. O halde bugün için mükemmel bir zevcenin vasıflarını tayin etmek kolaylaşıyor: Eski ailelerin kapalı ahlâki terbiyesiyle yeni ailelerin açık fikri terbiyelerini haiz bir genç kız. (Bir Tereddütün Romani, s. 47-48).

Sözünü ettiğim şemanın, Peyami Safa'nın ardında yazdığı romanlarda tekrar edilmesinin ve yazarın kadın kahramana karşı hem zaaf hem de büyük bir huş duymasının bir nedeni olsa gerek. Bu sorunu çözecek anahtar *Dokuzuncu Hariciye Koşusu*'nda bulabileceğimizi sanıyorum Herkesin de bildiği gibi *Dokuzuncu Hariciye Koşusu* otobiyografik bir romandır, kahramanı da kemik veremine yakalanmış ondört onbeş yaşlarında, ama yaşına göre olgun bir genç çocuktur. Peyami Safa'nın iyi bir romancı olabileceğini kanıtlayan bu eserin eleştirisini yapacak değilim. Gerçi romanın akıldan kalan güçlü kısımları yazarın hastalığını ve hastahaneyi anlattığı bölümlerdir, ama bizi ilgilendiren bu otobiyografik romanda rastladığımız aşk tema'sındaki üçlü ilişki. Romanın adı verilmeyen fakir, genç kahramanı, akrabası, Fransızlara hayran bir paşanın Erenkövü'ndeki köşkünde sık sık misafir kalır. Paşanın kızı Nüzhet ile aralarında bir aşk ilişkisi yeşermeye başlar. Ne var ki kız, ona umut verdiği halde, sonradan doktor Ragıp ile evlenerek Berlin'e gider. Kız ve durum öteki romanlardakinin aynı. Nüzhet Batı terbiyesi ile büyümüş, piyano çalan bir genç kız. Karşısında iki erkek var. Biri, Türkiye'de Batı etkisine isyan eden, fizik yönden zayıf, fakir bir genç; öteki, başarılı, zengin, zarif, «ameli ve harici» bir zekâya sahip, fakat «basit bir insan (...) yalnız menfaatlerini sayacak kadar hesap biliyor» (ss. 86. 93). Paşa gibi «kozmpolit fikirleri» var ve düşünceleri, okuduğu yabancı okulun etkileriyle biçimlenmiş. Ayrıca, Peyami Safa aşktaki ilk

rakibinin Batılı kişiliğini kendisi açıklar, şu cümlesiyle: «Ecnebi mekteplerini işgal suretiyle manevi kapitilasyonları kaldırdığı için hükümeti beveniyordum. Bu mekteplerin benim avkımda rol oynayacak kadar ileri gideceklerini evelden tahmin edemediğim halde» (ss. 100-101).

İnanıyorum ki Peyami Safa'nın çok genç yaşında başından geçmiş ve anlaşılan üzerinde derin izler bırakmış olan bu aşk olayı, sonradan romanlarının kişiliğini ve bunların arasındaki ilişkiler yapısını belirleyici bir rol oynamış. Batı-Doğu sorununu romana sokmak istediğinde, kızla iki erkeğin aşk öyküsünde Batı ile Doğu'yu karşılaştırmış ve böylece sözünü ettiğimiz ilişkiler yapısına ideolojik bir nitelik kazandırmıştır. Batılı erkekler Ragıp'ın geliştirilmiş çeşitlenmeleridir. Kadın kahramanların kişiliği de Nüzhet'den belirgin izler taşır ve yazar, Batı yaşayış biçimine, Batı modeli adama duydukları zaafıtan ötürü onları huşla aşağılamaktan kendini alamaz. En iyi anlattığı iki duygunun kıskançlık ve şüphe olmasının nedenlerini de acaba buna bağlayamaz mıyız? Ama maksadım işi psikanalize dökmek değil, yapmayı açıklamak.

*

Şimdi Peyami Safa'nın ideolojisinin somutlaştığı roman yapısını şu basit şema ile gösterebiliriz.

Seçici (kadın) } Seçenek I. Batılı erkek (madde)
Seçenek II. Doğulu erkek (ruh)

Romanlardaki olaylar ne şekilde gelişirse gelişsin, kadınla iki erkeğin işlevleri değişmez. Kadının yapısal açıdan işlevi seçiciliktir, tematik bakımdan ise, o dönemde, Türk toplumunun, iki uygarlığın değerleri arasındaki bocalayışını yansıtmak ve alafrağa hayata özenmenin genç kızlarımız için nasıl bir tehlike yarattığını göstermektedir. Temelde madde-ruh karşıtlığını temsil eden iki erkeğin yapısal açıdan işlevi seçenek olmaktadır. Kadının seçicilik işlevi, romandaki durum değişikliğini meydana getirmek görevini de ona yükler. Romanın başlangıç durumu, kadının iki seçenek karşısında bulunmasıdır ve durumun değişmesi kadının kararına bağlıdır.

Peyami Safa'nın geliştirdiği ideolojide karşıtlığın madde ve ruha indirgenebileceğini söyledik. İncelediğimiz romanlar gurubunun sonuncusu olan *Biz İnsanlar*'da yazarın tutumu bu doğrultuda gelişerek tam bir açıklık kazanır ve Batı-Doğu çatışması materyalizm-idealizm çatışmasına kayar. Düşüncesinde, karşıtlığın bir felsefe sorunu biçiminde belirginleşmesi uzun yıllar almıştır. Bundan ötürü *Biz İnsanlar*'da bu konudaki düşüncelerin açıkça ve rahatça tartışılabilmesi için, artık yetersiz kalan eski şemaya bir ek yapılır ve ideolojik yapı yeni bir boyut kazanır. Peyami Safa'nın seçici durumundaki kızları, iki tip erkek karşısında bu işlevi yüklenirler, ama iki felsefe okulu karşısında seçicilik görevini yüklenebilecek yetekten yoksundurlar. Bunun için ikinci bir seçi-

ciye gereksinme doğar ve *Biz İnsanlar*'da Orhan'a verilir bu görev. Bu durumda Orhan'ın işlevi yalnızca seçenek olmak değil, aynı zamanda iki felsefi görüş arasında seçici olmaktır. İlk önceleri, biraz da yobaz babasına karşı tepki olarak, materyalizme eğilim duyarsa da sonradan anlar hatasını. Orhan'ın materyalizmden idealizme geçmesi, kızların Batı tipi adamdan vazgeçip ötekini seçmelerinin başka bir düzeydeki paralelidir.

Peyami Safa, esas materyalizmdir diyerek özellikle marksizmi hedef alır kendine ve Süleyman adlı bir Marksist koyar romana. «Dâva bedenle, madde ile başlar» diyen Süleyman (s. 120), sınıf kavgasından, tarihi materyalizmden söz edince, yazar adına konuşan Necati tarihi materyalizmi çürütür. Ne var ki Peyami Safa tarihi materyalizm deyimindeki «materyalizm» kavramını, bedensel zevklerin, kişisel çıkarların, paranın insanlar için en önemli değerler olduğunu öne süren bir öğretinin de adı olan «materyalizm» ile aynı şey sanır. Necati, çürütmek istediği tarihi materyalizmi, öbür anlamdaki materyalizm ile karıştırarak şöyle konuşur:

Diyeceksin ki her şeyin başı iktisadîdir. Yani davayı işkembenin kaba iştilahlarına icra edeceksin, sevki tabiiere, menfaatlere icra edeceksin. (...) İnsanın insanlığı hayvanlığından daha mı azdır? Kafası işkembesinden daha mı sefildir?

Biliyoruz ki bir zamanlar, materyalizmin farklı anlamlarını birbirine karıştırarak Marx'ı, insanı hayvanlaştıran bir düşünür olarak tanıtmak isteyenler çıkmıştır. Ama yirminci yüzyılın ortalarında, Peyami Safa'nın yaptığı gibi (çünkü bu iddiasını ölümüne kadar sürdürmüştür) bu türküyü söyleyerek Marx'a hücum edilmez. Bugün Karl R. Ropper gibi, marksizmi çürütmeye çalışan bir filozof bile Peyami Safa gibiler için şunları söyler:

Marx'ın maddeciliği hakkında yalan yanlış bir çok şey söylenmiştir. Marx'ın insan hayatının «aşağı» ya da «maddi» yönleri dışında hiç bir şey tanımadığı yolunda sık sık ileri sürülen iddia da özellikle gülünç bir yanlış aksettirmektedir. (Reaksiyonerlerin özgürlüğü savunulara attıkları en eski çamurlardan birinin, Herakleitos'un onların «hayvanlar gibi midelerini doldurduklarını» öne süren sözlerinin bir tekrarıdır bu.)²

Gerçi *Biz İnsanlar*'ın, yan karakterlerin zenginliği açısından, teknik ve anlatım bakımından, yazarın daha önceki romanlarına üstün olduğuna şüphe yok. Ama Necati'nin materyalizm konusundaki bilgisizliği, romanı düşünme düzeyinde ciddiye alnamıyacak kadar ilkelleştiriyor. Daha da önemlisi Orhan'ın durumu. Bu genç milliyetçi öğretmen zaman zaman kendisi hesaplaşır, davranışlarının nedenlerini inceler, materyalizmi, marksist felsefeyi değerlendirir. Bir gün şöyle düşünür örneğin. Sosyalist düzende herkes emeği ile yaşar kimse kimseye borçlu hissetmez kendini. Ne gü-

zell «Minneti ortadan kaldıran bir cemiyet nizamı kadar insanın haysiyetini anlamış bir nizam olabilir mi?» diyen Orhan (s. 143) biraz düşününce yanıldığını anlar. Çünkü böyle bir düzende de insanın başkalarının yardımına, tesellisine muhtaç olduğu anları olmayacak mı? O zaman kendisini teselli edene minnet duyacaktır. O halde sosyalizm de minneti ortadan kaldırmaz.

Romanın sonuna geldiğimizde Orhan materyalizme inanmakla hata etmiş olduğunu keşfeder, çünkü Vedia'yı sevmiştir. «Ben hayatıma şöyle bir bakıyorum. Ne olmuştu? Ne düşündümse aksi. Hayatımın her anı fikirlerimi tekzip etti. Üç seneden beri aşkların en romantik cinsiyle seviyorum.» (s. 387). Vedia'yı romantik bir aşkla sevmiş olması materyalizmin ve dolayısıyla marksizmin yanlışlığının kanıtı sayılır. Hasta olan Vedia'nın ölebileceğini düşününce insanlar arasında eşitsizlik olmadığını da keşfeder Orhan. «Süleyman'a da bir zamanlar kanar gibi oldum. (...) En büyük meselenin müsavatsızlıkta olduğuna inandığım anlar oldu. Hangi müsavatsızlık? Ölüm karşısında hepimiz biriz» (s. 387). Madem ki ölüm karşısında hepimiz biriz, o halde marksizmin eşitsizlik iddiası da saçma.

Unutmayalım ki bu mantığı yürüten Orhan, yüzeysel Batılı Rüştü'nün karşısında derin ve iyi düşünen bir genç olarak sunuluyor bize. Vedia bu iki erkek arasında bocalarken, birinin görüntüsüne, zarafetine, ötekinin ruhuna, kafasına değer verir. Kararsızlığının okur tarafından ciddiye alınması için de Orhan'ın yüklendiği işlevi yerine getirebilmesi gerek. Oysa yazarın, materyalizmi çürütmek amacı ile Orhan'a söylediklerine bakınca, okur, bu adamın düşünme yeteneğinden ötürü nasıl olup da beğenildiğine şaşmaz mı?

1922-1939 yılları arasında yazdığı romanlarda saptadığımız ideolojik yapıya bakarak, Peyami Safa'nın, aynı dönemdeki resmî ideolojinin anti-emperyalizm, anti-komünizm ve cumhuriyetçilik gibi öğelerini paylaştığını söyleyebiliriz. Ama dine dönük ahlak anlayışı, Osmanlı-İslâm geleneklerine bağlılığı, toplumda kadını vermek istediği yer ve pozitivizme, materyalizme, bilime dayanan bir dünya görüşüne karşı tutumu ile resmî ideoloji karşısında geriye dönük bir tavır içindedir.

Matmazel Noraliya'nın Koltuğu (1949) ile başlayan son dönemini bu yazıda ele almayacağımıza göre 1950-1960 arasında vardığı yeri, bir tek cümleyle özetlemeye çalışalım. Metapisişik olaylara,

pisiko kinesise, sipiritizmaya merak sardığı son yıllarında Peyami Safa'nın geriye dönük tutumu artar; toplumsal sorunlar ikinci plana düşer ve din (mistisizm olarak) ideolojisinin egemen ögesi olur. Bundan ötürü 1960'lardan sonra Türkiye'deki resmî ideolojiyi daha da sağa çekerek dinci, gelenekçi ve mukaddesatçı doğrultuda değiştirmek isteyen tutarcı çevrelerin yazarı olur Peyami Safa.

*

Yazıyı bitirmeden önce, Peyami Safa'nın romanlarına gittikçe daha felsefi bir içerik kazandırma çabasının sanatını nasıl etkilediği konusuna da kısaca değinelim. Peyami Safa bazı ruh hallerini çözümlenmekteki başarısı, kurgudaki ustalığı, dilinin kıvraklığı, anlatım tekniği üzerindeki denemeleri ile bir romancıdan beklenen bir çok meziyetlere sahip yetenekli bir yazardı. Fakat romanlarında ciddi, toplumsal sorunları işlemek isteği sonucu, başlangıçta Batı-Doğu sorununu basit kişiliklerde somutlaştırarak ortaya koymaya çalışması ve giderek bu sorunu daha soyut bir düzeyde çözümlenmeye yönelmesi romancılığını güçlendireceği yerde baltalamış ve zamanla düşünür yanının sanatçı yanını ezmesine yol açmıştır. Nedeni sanırım açık. Batı-Doğu karşıtlığını anlatmak için bulduğu yol, yani seçenek durumundaki iki erkekle seçici rolündeki genç kızdan oluşan ilişkiler yapısı, gördüğümüz gibi değişmez bir şemaya, daha doğrusu kişiliklerin içine döküldüğü hazır bir kalıba dönüşüyor. Yazarın tezi, romana, kişilerin özelliklerini böylesine önceden belirleyecek denli egemen olursa, eserde sergilenen karakterler ve yaşamları, romanın kendi mantığı ve özgür gelişimi içinde akıp gitmez, yazarın komutası altında uygun adım yürürler. Peyami Safa'da da böyle oluyor. Okur, romanın dünyası içinde oluşan olay ve kişiler yerine, belli bir görüş için araç olarak kullanılan olaylar ve kuklalaşmış kişilerle karşılaşılıyor.

Batı-Doğu karşıtlığını daha soyut düzeyde, materyalizm-idealizm biçiminde ele aldığı zaman ise, bir düşün romanında aradığımız seviyeyi bulamıyoruz. Marksizmi ve genel olarak materyalizmi çürütmek için kullandığı kanıtların basitliği ve yetersizliği belli işlevlerle yüklü karakterlerin başarılı olmasını da engelliyor.

Kısacası, düşünürlüğü, bazılarının sandığı gibi Peyami Safa'yı iyi bir sanatçı yapmaz, tersine sanatçılığı ideolojisinin kurbanı olur.

¹ Bu yazı için romanların aşağıdaki baskıları kullanılmıştır: *Sözde Kızlar*, 6. baskı, 1973, Ötüken Yayınevi, *Şimşek*, 3. baskı, 1972, Ötüken Yayınevi, *Mahşer*, 2. baskı, 1973, Ötüken Yayınevi, *9uncu Hariciye Koşuşu*, 6. baskı, 1958, İnkilâp Kitabevi, *Fatih-Harbiye*, 3. baskı, 1973, Ötüken Yayınevi, *Bir Tereddüdün Romani*,

3. baskı, 1975, Ötüken Yayınevi, *Biz İnsanlar*, 2. baskı, 1972, Ötüken Yayınevi.

² Karl Reimund Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*, Çeviren Harun Rızatepe, (Türk Siyasî İlimler Derneği Yayınları), 1968, Cilt II, s. 106.